

CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anno/Anul XIX. N. 191

Settembre/Septembrie 1990

Noi Tracii

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel. 06/679.77.85

ISTORIA STRĂVECHE A LITERATURII ROMÂNE

Dr. NESTOR VORNICESCU

Problemă funciar necesară, deci de neeludat, pentru istoria culturii românești, preliminariile, antecedentele directe ale acestei culturi, etapa sa «străveche», au constituit și constituie un pasionant subiect de cercetare, aparent arid prin aspectele sale greu de defrișat, dar un subiect care se prezintă cu un bilanț pozitiv și încurajator în ceea ce privește raportul între ipoteze și elucidări.

În rezolvarea ecuației celor doi termeni - ipoteze și elucidări -, este bine stabilită, recunoscută, însemnătatea aportului studiilor interdisciplinare, cu deosebire pentru un avans cert în explicarea unor probleme - spații albe într-un domeniu ori altul al culturii umane în general sau al culturii unui anumit popor. Astfel, aplicarea acestei metode de studiu, a principiului inductiv, a celui deductiv, a celui al analogiei, au putut conduce la remarcabile și redutabile concluzii privind locul specific al poporului nostru în spațiul romanității orientale și între popoarele europene.

Pe cât de pasionantă, pe atât de temeinic și prudent abordată, cercetarea etapei vechi și a celei «străvechi» a culturii noastre scrise implică premise multiple, între care, în mod firesc, mai întâi latinitatea carpto-balcanică a poporului nostru, etnogeneza sa implicând și elementul dac și cel roman, dar și influențe inerente preromane și orientale.

Date documentare certe, teze argumentate, ne demonstrează că zorii literaturii noastre s-au ivit în secolele IV-VI.

Atestări incontestabile din această epocă ne confirmă prezența unor scriitori și a unor scrieri care au contribuit în chip specific la structurarea fizionomiei spirituale a ființei românești. Scrieri cu un conținut profund, exprimând spiritualitatea locului și a epocii sale, mai ales cu conținut sapiențial și moral, au constituit această contri-

buție la modelarea profilului lăuntric al poporului nostru.

În chip firesc, scriitorii străromâni și-au redactat textele în limba latină - așa cum s-au întâmplat lucrurile dintru început, dar și mai târziu, în istoria literaturilor franceză, italiană, chiar și germană. Este explicabilă și existența unor scrieri în limba greacă, dealtfel cum vor fi și mai târziu, în evul mediu, cum și în limba slavonă după secolul X, dar și în alte limbi. Este, cu un coeficient important, plauzibilă ipoteza despre existența, după secolele VI-VII, a unor traduceri în protoromână, înainte de apariția scrisului cirilic, ipoteză cu atât mai plauzibilă pentru texte mai succinte, cum ar fi : *Te Deum laudamus*, *Cuvântul hrisostomic pascal*, *Simbolul Quicum que* - numit «atanasian» - și altele.

1. Între primele texte în limba latină care s-au elaborat și au circulat pe străvechiul teritoriu al etnogenezei poporului nostru trebuie să menționăm *Pătimirea ostașului daco-roman Dasius*, care a fost martirizat la Axiopolis - Cernavoda de astăzi, în anul 303. Pătimirea lui este menționată de două ori la Axiopolis în *Martyrologium Hieronymianum*, localizare precizată în zilele noastre prin descoperirea de către profesorul Ion Barnea, în anul 1947, a unei inscripții din prima jumătate a secolului IV, la Axiopolis. Inscripția vorbește de Chiril, Chinedeas și *Tasios (Dasius)*.

Dacă nu la o dată foarte apropiată de anul 303 - anul martirizării, în mod cert după libertățile date prin Edictul de la Milan, din anul 313, un autor, astăzi anonim a alcătuit *Pătimirea* lui Dasius în limba latină, pentru a fi citită în comunitate, după cum era uzanța, cel puțin o dată pe an, la ziua pomenirii lui - 20 noiembrie și pentru a fi trimisă și altor comunități, cum de asemenea era obiceiul. Aceste «pătimiri» erau destinate atât pentru neuitarea martirilor, cât și pentru zidirea sufletească a concetățenilor. Comunitățile își comunicau reciproc aceste relatări comemorative, ceea ce a permis cu vremea să se întocmească și unele culegeri de astfel de texte. Astăzi nu se mai păstrează textul în limba latină al *Pătimirii* lui Dasius, dar se păstrează o versiune veche în limba greacă, descoperită la Paris într-un manuscris din secolul XI, de către învățatul Franz Cumont și publicată în «Analecta Bollandiana», în anul 1987. Relicvele lui Dasius au fost transportate după un timp la Durostorum, iar de aici, pe la anul 600, la Ancona în Italia¹. O traducere recentă în limba română a *Pătimirii* ostașului Dasius a fost publicată de prof. Ioan Rămureanu (în volumul *Acte martirice*, București, 1982).

2. O altă scriere, redactată inițial tot în limba latină, a fost *Pătimirea* ostașului Aemilianus, martirizat la Durostorum în anul 362. Aemilianus, fiul unui prefect din Durostorum, a fost torturat și și-a sfârșit viața în timpul persecuțiilor inițiate de împăratul Iulian Apostatul, din ordinul guvernatorului Thraciei, Capitolinus. Date despre martiriul lui Aemilianus au lăsat Hieronymus, Prosper de Aquitania, Teodoret de Cir și Nichifor Calist. *Pătimirea* lui Aemilianus a fost alcătuită în limba latină de un autor astăzi necunoscut. S-a păstrat într-o copie în limba latină și în versiune greacă, publicată de Pierre Boschius în 1868, după Codex Vaticanus 866. Actul martiric original, în limba latină, s-a alcătuit la scurt timp după arderea pe rug a ostașului Aemilianus, spre finele secolului al IV-lea, la Durostorum. S-a folosit în comunitatea locală și în cele vecine mai întâi, ca și *Pătimirea* lui Dasius, în dreapta și în

stânga Dunării. Copia care păstrează astăzi *Pătımirea* lui Aemilianus, în limba latină și în versiunea greacă, s-a servit de un izvor roman, de o istorisire sau relatare mai veche în limba latină care, fără îndoială, va fi fost contemporană cu evenimentul -martiriul lui Aemilianus. H. Helehaye și-a afirmat speranța că într-o zi această mărturisire «primordială», în limba latină, va fi poate găsită sau integral reconstituită².

3. În stânga Dunării, în părțile Buzăului de astăzi, a avut loc în anul 372 martirizarea citeșului Sava, numit «Gotul». În anii 373-374, când relicvele martirului Sava au fost transportate în Capadocia, relatarea despre pătımirea sa era alcătuită în limba greacă. Dar pentru edificarea sufletească a localnicilor, pentru a se lectura în ziua pomenirii, 18 aprilie, este plauzibilă presupunerea că chiar atunci a fost alcătuită o variantă a acestei *Pătımiri*, în limba latină.

S-a păstrat o copie în limba greacă din sec. X-XI și s-a tipărit de bollandiști, cu o traducere în limba latină în 1859, la Ratisbonae³.

4. Cronologic și logic, aici se înșiruie *Cosmographia* lui «Aethicus Histricus» din sec. IV-V și *Alfabetul* propriu.

Cosmografia se păstrează astăzi într-o versiune abreviată datând din secolul al VIII-lea. Aethicus este recunoscut ca autor și al altor scrieri, ale căror texte nu s-au păstrat. Ne interesează aceste lucrări, îndeosebi, pentru că este vorba de opera unui mare om de cultură străromân, multilateral, un erudit care a văzut lumina zilei în părțile Histriei noastre dobrogene - în Scythia Minor a acelei vremi, o operă asupra căreia în lucrările de specialitate de până acum nu găsim date, elemente de elucidare.

Filosoful străromân Aethicus Histricus - de viță nobilă, cum spune *Cosmografia* (nobile prosapia parentum) - a putut fi un ascendent al clasei conducătoare a cetății și regiunii Histria (Histriae regione) din Scythia Minor (nationae scythica) pe la jumătatea secolului al IV-lea. În capitolul XXII din *Cosmografie*, Aethicus precizează că s-a născut în Histria (ille Histria se exortum). Și-a făcut educația și a fost instruit în școlile vremii din partea locului, în această cetate pontică, iar dacă provenea din clasa conducătoare a putut primi și o instrucție particulară, cu profesori de literatură clasică latină și greacă. Dar nu este exclus ca, asemenea altor fii ai Daciei Pontice din secolele anterioare sau posterioare, să fi urmat și cursuri academice la școlile înalte ale timpului, din Asia Mică, din Grecia sau din alte părți ale lumii - ale acelei lumi cunoscute pe atunci, mai ales că a călătorit foarte mult, s-a informat și nu a păstrat toate informațiile și cunoștințele numai pentru sine, destinându-le cunoașterii de către contemporani și urmași. Îl interesa așadar posteritatea cunoștințelor pe care le acumulase. A fost filosof, explorator, călătorind departe - probabil însoțit de alți histrieni, a fost neguțător de aur și pietre scumpe. În această calitate a cutreierat lumea cunoscută atunci, străbătând, împreună cu discipolii săi, ținuturi din Europa, Asia și Africa. Urmărea cu predilecție să cerceteze neamurile care se găseau în afara sferei de cultură greco-romană, neamuri care nu erau menționate nici de scrierile care alcătuiau Vechiul Testament.

Timp de peste cinci ani, Aethicus Histricus a stat în părțile Greciei, la Atena și în alte cetăți din Grecia continentală și din insulele grecești și a purtat discuții cu filosofii timpului. Același lucru l-a făcut și în Spania, timp de un an. A călătorit apoi

spre nord, în ținuturi pe care la acea dată nu le străbătuseră nici geografii greci și romani. A cunoscut neamurile germanice continentale, ca și pe cele din insulele și peninsulele din Marea Nordului și din Marea Baltică. A călătorit în Danemarca, Finlanda, Norvegia, Suedia și, probabil, în Groenlanda. În călătoriile sale în răsărit și sud a cunoscut Armenia, unde a stat timp de un an, a călătorit la Porțile Caspice - Alania și Marea Caspică, iar spre nord până la «Marea Înghețată». A cunoscut ținutul Mesopotamiei, Mongolia, India, Izvoarele Gangelui din Himalaia, călătorind pe Gange cu o navă proprie, continuând apoi călătoria pe apă până în Ceylon. Întoarcerea spre casă a făcut-o prin Babilonia, Arabia, Canaan, Egipt și Libia.

Despre toate acestea s-au păstrat date și detalii în *Cosmografia* lui Aethicus, abreviată. Dar cum am putea cunoaște care i-a fost itinerariul în întregimea lui, care au fost observațiile lui asupra ținuturilor străbătute și asupra neamurilor întâlnite acolo? Pentru că Aethicus prezenta și date aproape amănunțite despre viața popoarelor pe care le-a cercetat, cultivate sau, unele, considerate sălbătice, despre zeii lor, despre moravuri, despre meșteșugul construirii navelor, despre virtuțile războinice, despre arme și sisteme strategice, despre bogățiile acelor ținuturi, aur, fier, pietre scumpe, grâne, animale etc., așadar, munca sa a fost de adevărată cercetare etnologică, la nivelul și în condițiile posibile atunci, cu un remarcabil simț al investigației.

Se crede că acest adevărat jurnal de călătorie, sub titlul de *Cosmografie*, a fost alcătuit în limba latină, în Histria dobrogeană. Numeroase aspecte ale *Cosmografiei* atestă inteligența autorului, dar și anvergura preocupărilor sale, în baza culturii vaste pe care și-o însușise. Avea spirit inventiv și aptitudini de arhitect - a consemnat în scris propiectul unui pod la Haellaespont, în termeni enigmatice. În câteva locuri din *Cosmografie* a consemnat lucruri enigmatice, folosind literele alfabetului ebraic, grecesc și latin, așezând în mijloc litere ale alfabetului propriu, cunoscut astăzi în lume sub titlul «Alfabetul Aethicus», alfabet cu litere și denumiri proprii.

Cosmografia și *Alfabetul* lui Aethicus Histricus s-au răspândit, după uzanța epocii, prin copii, manuscrise.

Cosmografia cuprindea date, în special geografice, care nu se mai găseau în nici o altă lucrare din literatura greco-romană. Iar *Alfabetul* este deosebit față de alfabetele cunoscute până atunci: Alamon, Becah, Cathu, Delfoy, Efothu, Fomethu, Garfou, Hethmu, Iosithu, Kaithu, Lethfu, Malathy, Nabaeth, Ozechi, Chorizech, Pithirin, Salathi, Intalech, Thothymos, Azathoz, Reque, Irchoni, Zothychin.

În secolele VI-VII, un exemplar din *Cosmografia* lui Aethicus Histricus a ajuns în ținuturile din sudul Spaniei și acolo arhiepiscopul Isidor al Sevillei, în momentul în care a alcătuit lucrarea sa cu caracter enciclopedic, numită *Etimologii*, a folosit multe date care se găseau numai în *Cosmografia* lui Aethicus Histricus.

5. Teotim al Tomisului, la sfârșitul secolului IV și la începutul secolului V a publicat în formă dialogată și în stilul vechii elocvențe opere scurte și comatice, alcătuite din fraze concise, precum și alte lucrări. Pentru misiunea internă s-a putut folosi de limbile autohtonilor: geto-daca, latina, scita, gotica. El scria și grecește pentru concetățenii de limbă greacă din Tomis. Unele dintre *Sentințele* sale s-au păstrat în lucrarea *Sacra Paralella*. Este presupusă ca elaborată de el și o scriere specială adresată eremiților și cenobiților din Scythia Minor. El cunoaște literatura epo-

cii sale, scrieri ale celebrului Origen Alexandrinul și ale genialului Ioan Hrisostom. La conciliul de la Stejar, din 403, a înfruntat pe Epifanie al Salaminei din Cipru. A fost o personalitate remarcabilă a epocii, bucurându-se de un deosebit prestigiu. Era «bărbat cultivat în filosofie, pe care barbarii huni, care locuiau lângă Dunăre, copleșindu-l cu laude și admirație pentru virtutea lui, îl numeau Dumnezeuul Romanilor» - arată istoricul Sozomen .

6. În aceeași epocă a trăit și a scris scitul Ioan Casianul, născut și educat în Dobrogea, cunoscut al lui Teotim al Tomisului și ucenic apropiat al ilustrului Ioan Hrisostom. După călătoriile îndelungate în Palestina și Egipt, a rămas mai mulți ani la Constantinopol, apoi la Roma și din nou în Răsărit; în cele din urmă a înființat și condus două așezăminte monahale la Marsilia. Este un scriitor clasic celebru. Scrisul său este apreciat ca egalând pe cel hrisostomic, sau pe cel augustinian, atât prin profunzimea conținutului, cât și prin virtuțile stilistice. S-au păstrat din opera sa trei mari scrieri în limba latină, în care au fost redactate. Lucrările sale au fost traduse de timpuriu în greacă, mai târziu în slavonă și în alte limbi.

Cele trei opere deosebit de importante ale lui Ioan Cassianul sunt: 1. *De Institutis coenobiorum...*; 2. *Conlationes* și 3. *De incarnatione...* În prima scriere, analiza vieții spirituale a omului este realizată cu minte și mână de magistrul, remarcabilă fiind metoda expunerii, convingătoare în mare măsură datorită talentului său neobișnuit în arta scrisului, cum remarca Ghenadie de Marsilia: «Instruit de experiență cu cuvânt măsurat și, ca să spun mai clar, inventând cuvinte cu înțeles anumit și vorbind prin acțiuni, Cassianul a scris lucruri trebuitoare tuturor»⁴.

În a doua scriere sunt redată discuțiile cu diferiți bărbați din Egipt, care aveau o viață spirituală desăvârșită, discuții situate în ultimii 15 ani ai secolului IV. Importanța temelor abordate și bogăția conținutului, sensul de adâncă spiritualitate al acestor *Convorbiri* a determinat aprecierea unanimă a specialiștilor.

A treia scriere, *Despre întrupare...*, trata probleme care preocupau cultura Răsăritului, dar erau mai puțin cunoscute în Apus. Meritul specific al acestei lucrări este de a fi prezentat Apusului doctrina lui Nestorie și de a fi supus-o unei critici severe.

Scrierile lui Ioan Cassianul sunt străbătute de un duh plin de căldură și seninătate. Conțin și pagini pline de erudiție, altele vibrează de un dinamism specific și de o vitalitate care nu exclud însă subtilitatea și finețea. Latina sa are un vocabular bogat și o terminologie adecvată, este o latină a Scythiei Minor, a Daciei epocii, caracterizată prin elemente specifice. La timpul lor, aceste scrieri au adus o contribuție și la structurarea limbii române, în etapa sa «străromână», în spațiul pontico-danubiano-carpatic.

Unor cercetători ai operei lui Ioan Cassianul, ca E. Pichyry, le-a apărut prea laborioasă forma de expunere în aceste scrieri, dar chiar așa fiind, trebuie avut în vedere stadiul de evoluție al limbii, corespunzător unei gândiri evolute, adăugând în mod firesc și însușirile de scriitor ale lui Ioan Cassianul, capacitatea sa de a înțelege sufletul omenesc⁵.

7. În secolul nostru, învățații Germain Morin, Berthold Altaner, Alfred Stui-ber și Ioan G. Coman au identificat și recunoscut autenticitatea a două lucrări ale lui

Laurentiu de Novae, din primele decenii ale secolului al IV-lea (Novae era oraș roman la punctul de trecere peste Dunăre în Dacia Inferior, astăzi Șiștov, Bulgaria). Între teritoriile dunărene existau legături foarte strânse, consemnate fără întrerupere până în secolul al VII-lea, când se prefigurează delimitarea unor state diferit structurate în această zonă. O credință nouă și romanitatea au menținut însă mereu unitatea spirituală firească în conștiința poporului daco-roman. Între hotarele «Daciilor», delimitate în primele secole mai mult administrativ, se înscrie și activitatea literară a lui Laurențiu de Novae, ca și cea a lui Niceta Remesianul, cam în aceeași vreme.

Sub influența marilor scriitori răsăriteni ai epocii, îndeosebi a lui Ioan Hrisostom, Laurențiu de Novae a alcătuit mai multe scrieri, între care: *De poenitentia* și *De eleemosyna*. Scriitorul a desfășurat o bogată activitate obștească, lucrările sale se resimt astfel de un caracter eminent pragmatice și au analogii evidente în expuneri cu scrierile lui Niceta Remesianul, similitudini de factura stilului - fraza concisă, expresia limpede, sugestivă. Cele două lucrări au un ritm alert, nararea este cursivă și atrăgătoare. Scrierile sale se adresau unor comunități geto-daco-romane. Autorul este numit de Sigebert de Gemnloux «dulce ca mierea», și se arată un autentic talent literar, dispunând de o remarcabilă artă a compoziției⁶.

8. Niceta Remesianul își desfășoară bogata sa activitate în mijlocul Daco-Romanilor de la Dunăre, spre sfârșitul secolului al IV-lea și în prima jumătate a secolului următor. El avea reședința la Remesiana (astăzi Bela Palanca, aproape de Niș, în Jugoslavia), dar direct sau indirect, prin colaboratorii săi, își extindea activitatea și în nordul Dunării. Pe drept cuvânt, Paulin de Nola spunea despre Niceta Remesianul, într-unul dintre poemele sale (XVII): «La cuvântu-ți cald, scitul se-mblânzește», iar despre Daci: «Unu-arând pământul, iar altu-n sarică/ Mânându-și din urmă, pe-al Dunării țarm, / Turmele bogate...».

După exemplul predecesorilor și al contemporanilor săi, Niceta Remesianul își desfășura activitatea și își difuza scrierile într-o arie amplă dunăreană, pe ambele țarmuri. Scrierile sale, elaborate în latină și păstrate în mare parte, au fost consemnate elogios de istoriografi reputați, ca Ghenadie de Marsilia și Cassiodor.

Despre prima sa lucrare cunoscută, *Libeli Instructionis*, Ghenadie de Marsilia arăta că este redactată într-o limbă clară, accesibilă, iar Cassiodor aprecia la rândul său: «Dacă cineva dorește să învețe pe scurt... și nu vrea să se obosescă cu o lectură întinsă, să citească cartea lui Niceta...».

Scrierea sa *De Vigiliis* motivează și recomandă în termeni aleși privegherea. De aici, priveghiul, la Români și tot de aici denumirea - numai la Români - a păsării che «priveghează» noaptea, *privighetoarea*, cu cereștile, sublimatele ei cântări.

O altă scriere a lui Niceta este *De psalmodiae bono* - *Despre lauda și taina imnelor*, despre foloasele spirituale ale cântării de imne. Cântarea imnului se face cu participarea inimii și a minții. Citează în expunere lucrarea lui Ciprian al Cartaginei, *Ad Donatum*, relevând necesitatea și frumusețea cântărilor.

A patra scriere a lui Niceta Remesianul se intitulează *De diversis appellationibus*, în care se remarcă fluiditatea expunerii, structura clară, metodică, stilul limpede.

Ultima sa lucrare, pe care o cunoaștem astăzi, este clasică, celebra cântare-îmn *Te-Deum laudamus*, cunoscută astăzi în toată lumea, dar care a răsunat mai întâi pe pământul Daciei și este «cea mai frumoasă relicvă de limbă latină a comunităților ce se împodobesc cu timpurile romane» (F. Cayre). Imnul este scris în proză ritmică, în așa-numitul «cursus Leoninus»⁷, având aceeași mișcare și unduire a ideilor și stilului ca în toate operele literare ale Remesianului. Nici un cuvânt din imn nu lipsește din sublinierile pe care le cuprinde ansamblul operei sale.

Prin Niceta Remesianul spiritualitatea străromână s-a îmbogățit cu un număr important de scrieri de o înaltă ținută intelectual-morală pentru epoca respectivă.

9. Fericitul Ioan Tomitanul a participat prin scrisul său la disputele doctrinare care aveau loc în Răsărit, în secolul al V-lea. Arătând însemnătatea deosebită a scrierilor sale, Marius Mercator recomanda: «Pentru oricine voiește să se lămurească..., să cerceteze, să citească *Sermones beatissimi Patris Ioannis Tomitanae urbis episcopi provinciae Scythiae*»⁸. Ioan Tomitanul a fost un scriitor talentat. Fragmente din lucrările sale, păstrate până astăzi, au fost publicate de curând⁹.

Din opera sa au fost găsite în primii ani ai secolului nostru câteva fragmente la Oxford, de către Dom Germain Morin, păstrate în lucrările lui Marius Mercator¹⁰. Între scrierile lui Ioan al Tomisului câteva au fost elaborate în latină, altele erau prelucrări, traduceri după unii scriitori greci, ca: Teodor de Mopsuestia, Teodoret de Cir sau Euterie din Tiana. Din scrierile sale se constată că romanizarea Dobrogei în acea epocă era consolidată chiar în orașe ca Tomis, cetate cu populație greacă.

10. Teotim al II-lea al Tomisului a scris numeroase pagini în limba latină. S-a păstrat până astăzi numai o *Epistolă*, adresată împăratului Leon I de la Constantino-pol, din anul 458¹¹. Pentru aplanarea tulburărilor din sânul comunităților aflate în controverse, împăratul a scris în mai multe părți din imperiu, unor personalități cu răspunderi obștești înalte, pentru a-și exprima părerea asupra unor evenimente de încălcare a disciplinei tradiționale în Alexandria. Cu prilejul acestui «plebiscit», Teotim Tomitanul a redactat o epistolă în latină, în numele său și al provinciei Scythia Minor, trimițând-o împăratului Leon I. Cuprinsul epistolei se distinge prin simplitate și claritatea expresiei, este plină de înțelepciune și echilibru și are un duh irenic, cum s-a reliefat în chip pertinent și cu competență de către unii cercetători români ai culturii străvechi¹².

11. În primele decenii ale secolului al VI-lea, alături de generalul Vitalian, de împăratul Iustin și de împăratul Iustinian, în controversele vremii apar un număr de «sciți», activi pe arena scrisului apologetic și polemic, atât în Răsărit, cât și în Apus. În fruntea acestor vestiți «sciți» se găsea Ioan Maxențiu, apoi Leonțiu, cunoscut în istorie cu numele «de Bizanț», Bizantinul, rudă apropiată a generalului Vitalian. În lista «scriitorilor sciți» se remarcă Diaconul Petru, Ioan Monahul, lectorul Ioan etc.

În anii 519 și 520, Ioan Maxențiu a elaborat în limba latină, *Libellus fidei oblatu legatis apostolice, Capitula contra nestorianos et pelagianos, Professio brevis-tima..., Responsia contra acephalos..., Dialogus contra nestorianos, Responsio adversus Hormisdas*¹³. În vremea împăratului Anastasius, frământările social-politice și doctrinare se împleteau cu acțiuni împotriva regimului din Constantino-pol. Implicând aceste situații complexe, scriitorii sciți reflectă în textele pe care le-au

elaborat și conștiința romanității lor și adversiunea față de arieni, monofiziți și greci, dar și față de păturile diriguitoare. Mișcarea lor avea un reliefat caracter cultural, dar apăra și interesele teritoriilor romanizate dunărene¹⁴. După cercetările lui M. Capuyns, Ioan Maxențiu este și autorul *Capitolelor Araussicanae*, din anul 529¹⁵. Scri-sul lui Ioan Maxențiu se distinge prin «concizie și precizie, gândire logică și dialectică superioară»¹⁶.

12. Confrații lui Ioan Maxențiu, Petru, Ioan Monachus, Leonțiu și Ioan Lec-torul au scris o *Epistolă* în șapte capitole și au închinat-o lui Fulgențiu și altor afri-cani care se găseau în Sardinia, exilați de regele Vandalilor, Trasamund¹⁷. Dreptatea cauzei apărute a determinat primirea de către ei a unui răspuns semnat de Fulgențiu de Ruspe. Și în *Epistola* acestor sciți se observă precizia rațională și logica formulărilor, structura lor dialectică. Este o *Epistolă* pătrunzătoare, redactată cu competență și înflăcărare curate.

13. Scitul Leonțiu, din grupul celor patru menționați, este identificat în studiile de specialitate cu «Leonțiu de Bizanț»¹⁸, în Bizanț desfășurându-și o parte a activității sale și tot acolo aflându-și sfârșitul. S-au păstrat trei scrieri ale sale, în limba greacă, adresate mai ales răsăritenilor, și anume:

1. *Contra nestorienilor și eutihienilor*; 2. *Respingerea argumentelor lui Sever și 3. Treizeci de teze contra lui Sever*¹⁹, scrise între anii 536 și 543. I se mai atribuie (F. Loofs) o operă mai amplă numită *Scōllii*, în trei cărți, serios remaniate probabile către Teodor de Raitu. I se atribuie și opusculul *Contra fraudelor apolinariste*. A fost considerat cel mai mare specialist în problemele doctrinare pe atunci controver-sate. El a creat teoria enipostazei. Prin aceasta el consolidează gândirea secolelor anterioare și pune bazele metodei cugetării școlastice. Folosește elementele logicii aristotelice. I se recunoaște un spirit foarte pătrunzător, precis și viguros, el știind a lămuri noțiuni și a găsi formule fericite unor probleme dificile, noțiuni și formule de care se vor folosi în mod inspirat cercetătorii de mai târziu (Tixeront).

14. Contemporan și colaborator cu acești confrăți sciți este strălucitul Dionisie Exiguul, care, la un secol distanță în timp după Ioan Cassianul, i-a urmat cu vrednicie calea și preocupările.

Născut în Scythia Minor, pe la anul 470, a fost educat de un înțelept povățui-tor, numit Petru. A plecat apoi în Răsărit pentru desăvârșirea vieții sale spirituale și a culturii latine și grecești. Mai târziu, a fost solicitat la Roma, ca bun cunoscător al limbilor latină și greacă. După mărturiile lui Cassiodor, Dionisie Exiguul era scitul cel mai erudit; a predat împreună cu el Dialectica la Universitatea-Colegiu Vivarium. Aici s-a stins din viață prin anii 540-545. Colegul său de catedră îl consideră maestru în literatura clasică, neîntrecut în mănuierea limbilor latină și greacă, traducând fluent din una în cealaltă. Era înțelept și simplu în atitudinile sale, foarte smerit (exiguus). Răspundea strălucit la orice întrebare care i se punea. Era de neam scit, cu maniere «întru totul romane»²⁰.

Opera lui Dionisie Exiguul constă dintr-un însemnat număr de traduceri din limba greacă în limba latină, pentru folosul confrăților săi din Scythia, cum și pentru cei de la Roma și din Occident, traduceri precedate de zece prefețe elaborate de el, toate pline de informații prețioase pentru cei care îi cercetează biografia, cum și pen-

tru istoria culturii noastre străvechi. A întocmit o antologie de texte patristice pentru folosul confracților din Scythia Minor. În lucrările sale cu privire la cronologie, a stabilit era noastră, începând cu întruparea Logosului, adică de la anul 753 ab Urbe condita. Cronologia lui Dionisie este astăzi generalizată în întreaga lume, lui datorându-se stabilirea datei de la care începe era noii civilizații.

Dintre lucrările sale mult citite în Răsărit și Apus menționăm traduceri din grecește în limba latină: *Minunata pocăință a Thaisiei*, *Viața marelui Pahomie*, *Găsirea capului Înaintemergătorului Ioan*. *Viața marelui Pahomie* (în traducere latină) a fost dedicată de Dionisie unei distinse personalități, Galla, fiica senatorului Symmachus și cumnata lui Boetius. Desigur că îl cunoștea și pe filosoful Boetius, care era căsătorit cu o altă fiică a lui Symmachus. Traducerea despre Aflarea capului... se citea regulat, în fiecare an, în comunități, la Sânziene, 24 februarie.

Pentru confracții săi din Scythia Minor, a făcut traduceri anume, dintre care amintim *Scrisoarea lui Chiril al Alexandriei către Succesus*. În prefața acestei traduceri adresată Sciților Ioan Monachus și Leonțiu, ruda lui Vitalian, vorbind despre străbunii din Dacia Pontică, arată că totdeauna crezul lor a strălucit «prin legătura cu fapta bună», prin străduința neîncetată de a fi toți pildă de sinceritate și viață corectă. Prețuia în chip deosebit locul nașterii sale, despre care spune: «Poate pare lucru nou celor neștiutori că Scythia, care se arată îngrozitoare prin frig..., a crescut bărbați plini de căldură și minunați prin blândețea purtării. Că lucrul stă așa, eu îl știu printr-o cunoaștere din naștere, ce mi l-a arătat și experiența...»²¹

Pentru confracții săi sciți, a tradus din limba greacă și scrierea lui Proclu al Constantinopolului, *Tomosul către Armeni*. În prefața altei traduceri, Epistola contra lui Nestorie - de Chiril Alexandrinul, face noi mențiuni despre Scythia și despre Petru, înțeleptul păvăuitor al tinereților sale, căruia i se adresează direct: «Aducându-mi aminte de binefacerile tale,enerate părinte, și ținând mereu înaintea ochilor hrana sufletească împărtășită mie (de tine) în tinerețe, cu atâta râvnă, amintire ce nu o va putea șterge vreodată depărtarea locurilor sau a timpurilor, încerc să mă arăt recunoscător pentru darul primit, pe care știu însă că nu-l voi putea răsplăti niciodată îndeajuns»²².

În prefața traducerii scrierii lui Grigorie de Nyssa, *De creatione hominis*, arată că dorește mereu vecinătatea oamenilor învățați, pentru care nutrea o vie admirație, desigur, trecând sub tăcere, cu autentică smerenie, faptul că el însuși era unul dintre marii erudiți ai timpului.

Tot Dionisie Exiguul a tradus în latinește *Canoanele*, apărute până atunci în Răsărit, și a editat *Decretele pontificale*. Nu era vorba de simple lucrări de arhivă, ci de o muncă științifică, de o redactare definitivă a unor texte pline de rigoare, presupunând deosebită competență și responsabilitate. *Canoanele* sunt redată într-o ediție critică, prezentând pe două coloane textul în limbile greacă și latină.

Prin străduințele sale, Dionisie Exiguul a adus o contribuție reală la apropierea și reapropierea între Apus și Răsărit. Acest lucru l-a făcut și prin lucrările erudite în domeniul cronologiei. Calcularea deosebită a echinocțiului de primăvară, în Răsărit și în Apus, era motiv de dezacord și divergență. Există la acea vreme, pe de o parte, calculul erei romane, care număra anii de la întemeierea Romei; pe de altă parte,

vechii Greci aveau era olimpiadelor; era nesigură și controversată era de la facerea lumii; era dioclețiană a fost folosită mai ales în Egipt, socotind de la anul 283 e.n., când Dioclețian a devenit stăpân al Imperiului Roman. În această problemă a stabilirii cronologiei, Dionisie Exiguul a scris lucrările: *Liber de paschate*, *Argumenta paschalia* și *De ratione paschae*. O asemenea contribuție, de valoare universală, conferă literaturii daco-romane o strălucire și o valoare fără egal în nici o literatură europeană contemporană pentru o problemă similară²³.

Scrierile lui Dionisie Exiguul din Scythia Minor, de un interes major pentru epoca sa și pentru posteritate, au cunoscut - după cum era și firesc - o circulație amplă.

Putem afirma pe aceste temeuri că universalismul spiritualității daco-romane s-a manifestat prestigios prin scrieri ca acelea elaborate de Dionisie Exiguul, precum și prin contactele dintre romanitatea răsăriteană și cea apuseană, prilejuind și promovând o osmoză la nivelul uman cel mai elevat, transfuzia reciprocă de elemente spirituale, de cultură, între cele două vaste arii europene. În mod pe deplin îndreptățit, un cercetător avizat al acestor probleme, reputat specialist, scrie în zilele noastre despre acest daco-roman: «Dacă mi s-ar cere părerea despre Dionisie Exiguul, eu sunt convins că sub numele și haina lui smerită se ascunde un mare geniu, expert în aproape toate științele (timpului său)... Nu fără temeii a afirmat Cassiodor despre el: «Tot ce putea căta cititorul la alții, găsea în știința lui în mod strălucit». Căci în el admirăm pe bărbatul mult învățat..., pe maestrul veteran al catedrei de dialectică..., pe învățatul bărbat în amândouă, greacă și latină, pe cel în știința socotelilor astronomice atât de distins...., pe drept cuvânt îl putem considera ca un alt Hieronim al veacului său»²⁴.

15. Valentinian al Tomisului - din secolul al VI-lea - se alătură celor de mai înainte prin paginile pe care le-a redactat în limba latină. Avem mărturii certe despre o *Epistolă* redactată în latină de acest tomitan și trimisă la Constantinopol, lui Vigilius al Romei, aflat temporar în metropola răsăriteană. *Epistola* a fost scrisă în toiul controversei care a izbucnit atunci la Constantinopol, în legătură cu împărăteasca condamnare a «Celor trei capitale», adică a persoanei și operei lui Teodor de Mopsuestia, în legătură cu unele scrieri ale lui Teodoret al Cirului și cu o *Epistolă* a lui Ibas din Edesa. Cei mai mulți participanți la dispută s-au împotrivit acestei triple condamnări. Împăratul Iustinian solicita atunci semnături autorizate, ale unor personalități din provincii, pentru aprobarea Edictului său. Între cei care au rezistat cu curaj în dispută se număra și Valentinian al Tomisului. Venit la Constantinopol, Vigilius al Romei a redactat la 11 aprilie 548 un act numit *Judicatum*, prin care condamnă și el «Cele trei capitale», fără să pună în discuție hotărârile Conciliului de la Calcedon.

Actul lui Vigilius a stârnit o furtună de proteste. În Ilyria s-a ținut un sinod în cadrul «Justinianeii Prima», în care toți participanții se pronunțau pentru «Cele trei capitale», publicându-se în favoarea lor o apărare adresată împăratului.

Valentinian al Tomisului a trimis atunci o *Epistolă* la Constantinopol, lui Vigilius, spre a se informa cu exactitate asupra adevărului. Împrejurări nefavorabile au făcut ca această *Epistolă* să nu se păstreze nici în copii, cum se obișnuia. Este plauzi-

bilă supoziția că scrisoarea lui Valentinian a fost redactată în latină. Pătrându-se însă scrisoarea de răspuns a lui Vigilius, trimisă la Tomis la 18 martie din anul 550, se poate deduce în chip logic cuprinsul Epistolei ce fusese expediată anterior de Valentinian al Tomisului. Vigilius i se adresa: «dilectissime fratri Valentiniano de Tomis provinciae Scythiae». Îi făcea cunoscut că și printr-un oarecare Basianus, cum și prin reprezentanți ai Tomisului, știe despre cele ce s-au auzit în Scythia Minor în legătură cu atitudinea sa față de «Cele trei capitale». Din contextul epistolei expediate la Tomis se deduce îngrijorarea lui Valentinian și a comunității sale daco-romane în legătură cu problemele în discuție. Drept urmare a Epistolei lui Valentinian, Vigilius al Romei se justifică și recunoaște în dirigiuitorul de la Tomis un arbitru, într-o anumită măsură o autoritate capabilă a stăvilii un curent de opoziție împotriva sa. Valentinian era o figură prestigioasă a timpului său.

*

Am străbătut în aceste pagini un itinerar puțin obișnuit și destul de incomplet, având caracterul unui enunț, în limitele titlului prin care aceste pagini se recomandă. Am enunțat o parte - aproximativ 40 de scrieri, de dimensiuni cu totul inegale -, o parte așadar din contribuția scriitorilor străromâni la istoria veche a culturii noastre scrise, lucrări redactate mai ales în limba latină, unele originale, altele reprezentând traduceri.

Paralel cu multe din aceste texte, care au circulat în acea vreme și după aceea în spațiul Daciei²⁵, s-au elaborat ori s-au tradus și au cunoscut o circulație confirmată documentar, texte biblice, patristice, liturgice, canonice. Existența multora dintre aceste scrieri până astăzi, mărturiile sigure despre cele care s-au pierdut, ne arată, prin deducție, alcătuirea, circulația, răspândirea și a altor scrieri la noi, sau vehicularea celor traduse.

La Axiopolis, în anul 303, împreună cu Dasius au mai fost martirizați: Chiril și Chindeas. Memoria lor a fost cinstită pe plan local, după martirizare, apoi și în alte părți, prin zile anumite de pomenire, s-a înălțat un locaș pentru comemorare pe mormintele lor. Întrebarea este: oare nu s-au scris și pentru cei doi *Pătimiri*, în limba latină, cum s-a scris pentru Dasius și s-a păstrat în limba greacă? Să adăugăm și faptul că dintre vestiții arhipăstori de la Tomis și din diferitele cetăți de pe Dunăre, ori din zonele limitrofe, au putut fi și alți autori ai unor scrieri, ai unor corespondențe edificatoare. Descoperirile viitoare vor putea aduce la lumină și alți autori, alte scrieri, de la Dunărea de Jos, din diverse puncte ale vechii Dacii, argumentând și mai mult pentru perioada străveche a literaturii noastre.

Scrierile străvechi, care atestă existența acestui spațiu de cultură în geografia României orientale, au îndeplinit un rol foarte semnificativ și prin faptul că se puneau în relație la acea vreme cu Europa, cu o parte a Asiei și a Africii - prin Ioan Cassianul, prin Leonțiu Bizantinul, prin Dionisie Exiguul. Aceste scrieri străvechi au creat strămoșilor daco-romani o nouă unitate spirituală și un orizont european, ne-au integrat chiar în lumea a trei continente. În cultura daco-romană, aceste scrieri au contribuit la acomodarea limbii latine la nivelul straturilor largi ale populației, au

contribuit la continuitatea și unitatea poporului.

Aceste scrieri demonstrează faptul că istoria culturii noastre începe cu aproximativ un mileniu mai devreme față de etapa ulterioară, a culturii cu haină slavonă.

Prin scrierile lui Ioan Cassianul, Ioan Maxențiu, Niceta Remesianul, Leontiu, Dionisie Exiguul cultura din aceste ținuturi ținea în chip direct de lumea daco-romană, dar și de întreaga Europă. Să remarcăm și faptul că toate marile idei ale epocii, valorile universale ale culturii umane se descifrează în aceste scrieri: cunoașterea, adevărul, binele, frumosul, dreptatea, libertatea, virtutea, pacea. Umanismul acestor scrieri este «o perlă a spiritualității universale» (I.G. Coman).

Prin opera lor, acești scriitori au contribuit la suplețea de expresie a limbii latine, i-au sporit flexibilitatea sintactică, necesară spre a exprima subtilitățile unei gândiri evolute, aducând în mod implicit o contribuție la crearea unui limbaj popular, ce nu putea fi decât daco-latin.

Această literatură a cultivat cele mai diverse genuri: genul eroic, cel didactic-oratoric, genul dramatic și cel epistolar. Nu lipsește apologia, polemica, elementul autobiografic, cel memorialistic. Multe dintre scrierile străromâne și autorii lor s-au bucurat de mențiuni cu totul elogioase în lucrări ale unor iluștri istorici și critici literari contemporani, din Răsărit și din Apus.

Începând cu secolul al VII-lea, până la apariția scrisului slav, unele dintre scrierile pe care le-am semnalat, părți din opera lui Ioan Cassianul, Niceta Remesianul, Dionisie Exiguul și a altora au circulat probabil în limba protoromână a epocii, acea limbă română a evului mediu timpuriu care a reprezentat o expresie a celei dintâi sinteze lingvistice daco-romane, fără de care nu ar fi putut exista nici continuitatea acestei limbi neolatine atât de virtuoză, plină de limpezimi și de nuanțe semantice.

Aceste scrieri, tot ceea ce s-a putut păstra din ele, stau mărturie despre un bine determinat capitol fundamental de cultură scrisă românească, într-o epocă precedând cu mai multe secole întemeierea Țărilor Române.

Acești autori daco-romani de limbă latină, originari de la Dunărea de Jos, au dus până departe, în lumea cunoscută pe atunci, faima ținuturilor pontico-danubiene, aducând contribuții valoroase la cultura universală a epocii.

La Dunărea de Jos, în sudul Moldovei, în Transilvania - cum dovedește printre altele inscripția de la Biertan -, în ținuturile dintre Dunăre și Carpații Sudici, în secolele IV-V, populația autohtonă daco-romană vorbea latinește. Aceasta este și o dovadă a prezenței și continuității străromânilor în spațiul vechii Dacii. Se vorbea o limbă romanizată intens și se scria în limba latină a timpului, așa cum această limbă se utiliza și în alte părți ale Imperiului Roman. La Daco-Romani care acum primiseră și creștinismul - în epoca etnogenezei lor - o mare parte a terminologiei bisericești teologice a fost luată direct din latinește și s-a păstrat ca atare, constituind și o mărturie dintre cele mai evidente a continuității daco-romane. Limba latină a acestor «sciți», ca Aethicus Histricus, Ioan Cassian, Ioan Maxențiu, Dionisie Exiguul era o limbă a romanității orientale conținând unele influențe din mediile unde circulaseră autorii respectivi.

Operele scrise în limba latină și inscripțiile de la Dunărea de Jos din epoca străromână formează, după cum spunea profesorul Ioan G. Coman, «un testimoniu

irecuzabil al romanizării Daciei, în frunte cu Scythia Minor» - Dacia romanizată era integrată în romanitatea orientală, iar limba latină și credința ortodoxă au constituit «pârghiile puternice ale continuității».

După cum dovedește opera lor, folosirea limbii latine este incontestabil dominantă, chiar în condițiile influențelor grecești inerente datorită cetăților de la Pontul Euxin și prin contactele strânse cu Bizanțul începând cu secolul IV. Latina era nu numai limba de cultură, ci și limba vorbită de straturile largi ale populației daco-romanizate. Referindu-se la Scythia Minor și la alte regiuni romanizate învecinate, eruditul Nicolae Iorga arată că în bună măsură și poporul care vorbea latina determina folosirea de către scriitori a limbii latine, chiar dacă ei ar fi putut să-și redacteze lucrările și în limba greacă, de pildă.

Opera lui Aethicus, ca și cea a celorlalți cărturari străromâni, este expresia apartenenței culturale și lingvistice a locuitorilor acestui ținut la romanitatea răsăriteană. Cultura și limba latină a acestor locuri a putut îmbrăca forme superioare și s-a exprimat în opere originale, fiind asimilate multe dintre tradițiile materiale și spirituale geto-dace. Latinitatea și unitatea limbii române de astăzi sunt mărturii de mult recunoscute ale originii daco-romane a poporului român, ale permanenței și etnogenezei sale în limitele teritoriale ale Daciei lui Burebista.

Scriitorii străromâni au îmbogățit cu elemente ale vechii civilizații romanitatea orientală, dar și pe cea occidentală, nu numai prin posteritatea operei lor, dar chiar în epocă. Când nu au circulat chiar ei între cele două arii de cultură, cu atâtea elemente fundamentale comune, au circulat operele pe care le-au elaborat. Acești scriitori au fost și au rămas tot timpul «sciții» de la Dunărea de Jos, adică Daco-Romani din acel spațiu accesibil și pe uscat și pe mare. Ei, fie se declarau Daco-Romani, fie acceptau fără motive preconceptuate denumirea de «Sciți», cum este și cazul lui Aethicus Histricus, cel care avusese atâtea prilejuri să-și prezinte singur numele, cognomele, ca și renumele în îndepărtatele ținuturi pe care le-a străbătut.

Constituind caracterul esențial al limbii și al culturii noastre, latinitatea a fost «stimulentul energiei noastre etnice», după formularea profesorului Radu Vulpe, așa cum prin ființa noastră, prin strânsa legătură cu pământul patriei am păstrat virtuțile străbunilor geto-daci în structura specifică a poporului nostru.

După cum ne dovedesc și operele scrise străromâne, procesul romanizării s-a prelungit după secolul al III-lea și s-a extins peste marginile fostei Dacii Traiane, dând o fizionomie culturală și lingvistică unitară întregului spațiu carpato-danubiano-pontic, cu o tenacitate redutabilă oricând în fața vicisitudinilor istoriei.

NOTE

1. G. Popa-Lisseanu, *Încercare de monografie asupra cetății Dârstorul-Siliștra*, București, 1913, pp. 81-88; *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, s.v.; Adrian Rădulescu și Ion Bitoleanu, *Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1979, p. 140 și I. Rămureanu, *Acte martirice*, București, 1982, pp. 241-147.

2. G. Popa-Lisseanu, *op.cit.*, pp. 90-92; I. Barnea, *Artă în România*, I, București, 1979, p. 7 și I. Rămureanu, *op.cit.*, pp. 299-307.

3. Ca și *Pătımirea* ostașului Aemilianus, *Pătımirea* citețului Sava numit Gotul s-a publicat într-o

recentă traducere românească de prof. I. Rămureanu, *vol.cit.*, pp. 319-324. Se pot cerceta și studiile publicate de I.G. Coman, *Elemente de continuitate geto-daco-romană*, în vol. *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, vol. I, Buzău, 1983, pp. 238-243 și 248-253, precum și Ștefan Olteanu, *Cu privire la structura socială a comunităților sătești dintre Carpați și Dunăre în secolul al IV-lea*, în «Revista de istorie», 37 (1984), 4, pp. 326-345.

4. *De viris illustribus*, 62.

5. H.-I. Marrou, *La Patrie de Jean Cassian* în *Patristique et humanisme*, Paris, 1976, pp. 345-362; Jean Cassien, *Introduction cénobitique*, texte latin revu, introduction, traduction et notes par Lean-Claude Guy, Paris, 1965 și Jean Cassien, *Conférences*, Introduction, texte latin, traduction et notes par Dom. E. Pichery, I, Paris, 1955; II, Paris, 1958 și III, Paris, 1959.

6. J. P. Migne, P.L., 66, col. 89-116; «Revue des Sciences philosophiques et théologiques», 1937, pp. 307-317 și I.G. Coman, *Scriitori din epoca străromână*, București, 1979, pp. 175-180.

7. A.E. Burn, *Niceta of Remesiana*, Cambridge, 1905; Ana-Maria Coman, *Gesta Sancti Niceta veteris episcopi*, Claudiopoli (Cluj), 1750, în «Anale de istorie», București, XXVIII (1982), 5, pp. 135-139 și Nestor Vornicescu, *Scrieri patristice...*, Craiova, 1983, pp. 71-81.

8. Marius Mercator, «Epilogul» la tălmăcirea unui fragment din Cuvântarea lui Eutherius de Thyana, în Migne, P.L., XLVIII, col. 1088 CD.

9. Vezi: *Corpus Christianorum*, seria latină, LXXXV, Turnholt, 1978, pp.234-239.

10. Dom Germain Morin, *Le témoignage de Jean de Tomis sue les hérésies de Nestorius et d'Eutychès*, în «Journal of the theological studies», VII (1905), pp. 74-79. În 1962 s-au publicat noi fragmente din opera lui Ioan al Tomisului: *De duobus haeresibus Nestorianorum et Eutychianistarum*, în Migne, P.L., Supplementum accurate Adalberto Hamann, vol. II, Paris, 1962, col. 1584-1586.

11. *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, tomos I, Ed. Schwartz, Collectio Palatina, p. 181.

12. I.G. Coman, *Scriitori în Scythia Minor*, în vol. *De la Dunăre la Mare*, Galați, 1977, pp. 75-76.

12. cf. *Corpus...*, pp. 5-153.

14. I.I. Russu, *Obârșia și răscoala lui Vitalianus*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1965, pp. 133 și 138.

15. *L'origine des «Capiula» d'Orange 529*, în «Rech. Théol. ancienne et médiévale», 6 (1934), pp. 121-142.

16. I. Barnea, *Introducere la volumul Arta în România*, I, București, 1979, p. 15.

17. Migne, P.L., LXV, 442-451.

18. Leonțiu de Bizanț este considerat «scit» de F. Loofs, J.-P. Junglas, V. Ermoni, Krumbacher, Jiecek, J. Tixeront, I.G. Coman, I.I. Russu și alții.

19. Migne, P.G., LXXXVI, 1, col. 1267-1396 și partea 2, col. 1901-1946.

20. *De institutione...*, XXII.

21. *Prefatio ad Ioannem et Leontinum*.

22. Migne, P.L., 167, col. 9 sq.

23. I.G. Coman, *La littérature patristique au Bas-Danube aux IV-VI siècles* în «Romanian Orthodox Church News», XI (1981), 3, p. 6.

24. Abat Amelli, *Spicilegium Casinese*, vol. I, p. XLVIII.

25. Între izvoarele importante privind limba latină din provinciile dunărene ale Imperiului Roman se mai pot aminti: Opera lui Victorinus din Poetovio, apărută înainte de anul 304; *Scrisoarea* polemică a lui Palladius din Ratiaria; *Epistola* lui Auxențiu din Durostorum despre Ulfila, din 383; Întâmpinarea lui Maximinus către Ambrozie al Milanului, tot din 383, precum și *Cronica* lui Marcelinus Comes născut în Illyricum și decedat la Constantinopol, după anul 548 (a se vedea și H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, 1960, pp. 6 și 45).

Aspecte privind războaiele dacice ale lui Traian

Prof. IONEL CIONCHIN

«Reportajul de piatră» al Columnei lui Traian este o cronică extrem de fidelă și precisă a războaielor daco-romane. C. Cichorius atribuie Columnei o superioară valoare istorică, francezul S. Reinah vorbește despre reprezentarea exactă pe Columnă a războaielor dacice, englezul G.A.T. Davies a pus accent pe exactitatea topografică a reliefulilor, iar V. Cristescu a emis părerea că artiștii au respectat întru totul adevărul istoric².

Una din cele mai crâncene confruntări din primul război dacic al lui Traian a fost lupta de la Tapae, prezentă pe Columnă în scena actului I, episodul 4, 51, 53. Bătălia este redată destul de timpuriu în desfășurarea evenimentelor. La luptă participă și mării conducători, Traian și Decebal. Lupta a fost aprigă: «Traian dădu lupta cu ei, își văzu răniți pe mulți dintre ai săi și ucise mulți dușmani. Deoarece îi lipseau bandajele, se zice că nu și-a cruțat nici propriile sale veșminte, ci le-a făcut fâșii»⁴. Însuși Jupiter - Fulgerătorul, cu mantaua în formă de nimb, îi sprijină pe Romani. Aceștia sunt victorioși, iar Geto-Dacii sunt nevoiți să se retragă. Cheie însemnată în sistemul defensiv al Daciei, bătălia de la Tapae, a însemnat începutul declinului puterii regelui geto-dac Decebal.

Dar unde a fost Tapae? Jordanes a menționat-o ca una dintre căile de

Fig. 1. Lupta de la Tapae.

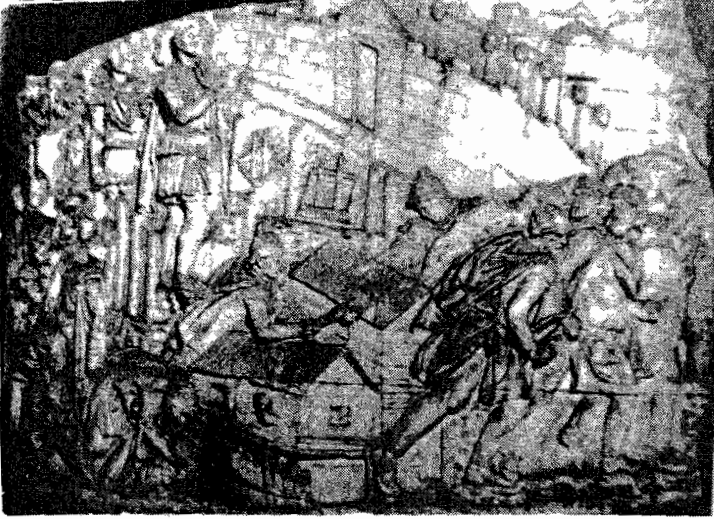

Fig. 2. Traian în fața
unei așezări dacice

acces spre Dacia Superioară⁵. Urmându-l, unii cercetători au localizat lupta de la Tapae la Porțile de Fier ale Transilvaniei. Dar Jordanes, ca și în alte cazuri, a greșit.

Localizarea unei așezări de pe Columnă, Pons August = Podul Împăratului⁶, face imposibilă localizarea luptei de la Tapae în zona Porților de Fier ale Transilvaniei. Pons August apare, în desfășurarea Columnei după bătălia de la Dunărea de Jos, în iarna anului 101-102 e.n. Ea a fost localizată de unii cercetători la Marga, de alții la Bucova sau Voislova, oricum înaintea Porților de Fier ale Transilvaniei.

Bătălia de la Tapae poate fi localizată în altă parte. Decebal nu avea dreptul să sacrifice întreg Banatul și să accepte bătălia doar în munți. Lupta de la Tapae a avut loc într-o zonă de câmpie și, așa cum apare în desfășurarea Columnei, nu departe și nu cu mult timp după trecerea Dunării de către armatele romane.

Pentru localizarea bătăliei să urmărim scena din Actul 1, episodul 4, 58: «Traian în fața unei așezări dacice», ce urmează scenei «Lupta de la Tapae»⁷. Așezarea dacică se află într-o zonă de câmpie fără dealuri și munți (vezi scenele care prezintă participarea armatei romane în zonele de munte). Cetatea geto-dacică este întărită cu un zid din blocuri de piatră și înconjurată de apele unui râu. În fața cetății geto-dacice se văd mai mulți stâlpi și obeliscuri⁸, colți. Presupunem că cetatea geto-dacică se afla pe drumul ce ulterior va fi consemnat pe segmentul al VII-lea al Tabulei Peutingeriene.

Încă în anul 1848, August Treboniu Laurian localiza așezările de pe segmentul al VII-lea al Tabulei Peutingeriene pe drumul ce trecea prin centrul Banatului legând Dunărea, la Lederata, cu Tivisco-Timișoara: «Cel dintâi mergea de-a dreptul la municipiu Tiviscum, trecând peste fluviul Apu (Caraș), prin Arcidava (Vârșeț), prin Centum-Putea (Moravița), prin Berso-

via (Berziova), prin Azizis (...) și prin Caput Bubali (...) de unde ajungea apoi la municipiu Tiviscum (...). De la Noua Palancă către Timișoara se mai vedu astăzi două linii de valuri însoțite de fossate»⁹.

Ipoteza existenței unui drum roman prin centrul Banatului, până la Timișoara, a fost susținută și de alți cercetători, iar C. Răileanu, într-un studiu argumentat, făcea aceeași localizare pentru o parte din așezări¹⁰.

Până la Centum-Putea (Moravița), August Treboniu Laurian localiza așezările, dar de aici și până la Timișoara n-a mai încercat să le localizeze, prin Berziova nu am înțeles ce dorea să marcheze, probabil o așezare pe malul râului Bârzava¹¹.

Pe acest drum va înainta împăratul Traian cu armatele sale în timpul primului război dacic, așa cum rezultă din comentariile sale, transmise de gramaticul Priscian: inde Berzobim *deinde* (subl. n.) Aizi processimus¹². Textul este neclar; gramaticul Priscian aducându-i critici împăratului. Având oameni capabili, în toate domeniile, cu siguranță unul dintre grămăticii i-ar fi atras atenția asupra incorectitudinii textului și acesta ar fi fost corectat, dar atunci, probabil, ar fi avut aceeași soartă ca și *Comentariile*. Cuvântul care a produs necazurile a fost *Dente* (!) transmis de gramatic *deinde* (nu știm dacă intenționat). Atunci în Comentarii ar fi fost *Dente Aizi*.

Așezarea menționată de împăratul Traian, *Aizi(s)*, a fost derivată de I.I. Russu din rădăcina indoeuropeană *aig* = capră¹³, localitate în apropierea căreia se găsea *Aizisis*, cu accepțiunea de «căpriță»¹⁴. De fapt așezările se numeau *Ghedu* și *Gheduț*, confundându-se *ghedu* = așezare întărită, cetate, oraș și *gheduț* = cetățuie, cu zoonimul *gaed* = ied, capră, țap. În limba latină există și forma arhaică *aedus*, *aedi* (pentru *haedus*, având accepțiunea

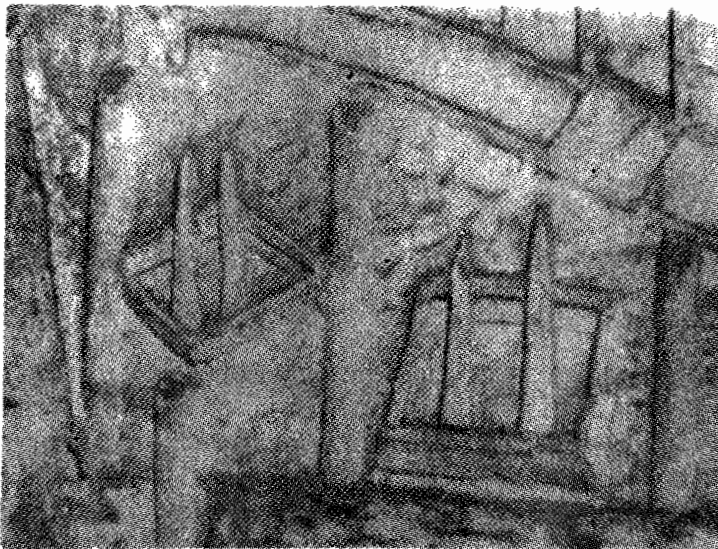

Fig. 3. Detaliu cu «stâlpii, obeliscurile, colții, dinții» din fața cetății dacice.

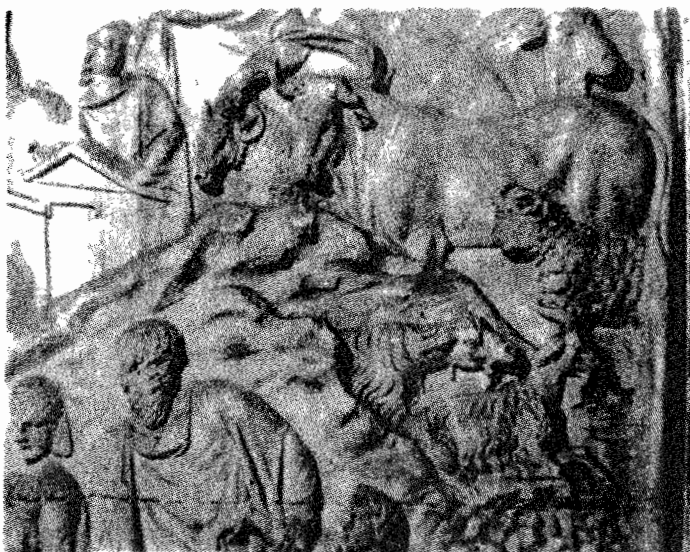

Fig. 4. Daci întorcându-se
la casele lor.

Fig. 5. Detaliu.

de «țap, ied», iar în limba greacă *aix* are accepțiunea atât de «țap», cât și de «capră». Un *aed* sau *aiz*, cu accepțiunea de «țap»¹⁵, spus în limba Geto-Dacilor ar deveni în greacă sau latină *tap*, de unde ușor se ajunge la *Tapae*¹⁶.

Printre așezările din Dacia, Ptolemeu indica și așezarea *Aizisis* cu coordonatele de $45^{\circ}20'$ și $46^{\circ}15'$ ¹⁷, care, surprinzător, indică în județul Timiș coordonatele localității *Denta*, $45^{\circ}20'$ latitudine nordică și $21^{\circ}15'$ longitudine estică. Calcularea cu atâta precizie a coordonatelor așezării încă din vechime presupune că aici a fost o importantă așezare geto-dacică¹⁸.

Am menționat că în fața cetății sunt mai mulți stâlpi și obeliscuri, *colți*.

Latinul *dens, dentis* are accepțiunea de *dinte, colț*. De aici, *Colții, Obeliscurile* care apar pe Columnă în fața cetății geto-dacice *Dente*.

De aceea, noi localizăm bătălia de la Tapae la Denta, așezare situată în județul Timiș.

Primul război dacic se termină cu victoria Romanilor, impunându-se Geto-Dacilor o pace grea. Pe ultima scenă a acestui război, intitulată «Daci întorcându-se la casele lor»¹⁹, sunt prezentate figuri de Geto-Daci și animale domestice (vite, o oaie stând în picioare). În sens opus, culcați în iarbă stau o *capră* și în genunchi un *ied*. Este o reprezentare simbolică în care *Capra* simbolizează Aizi(s), iar *iedul, Aizisis*. Iadul în iarbă, fiind doar cu un picior îngenunchiat, îi simbolizează pe Geți, doar parțial înfrânți, cu pierderi teritoriale, printre care *Aizi(s)* și *Aizisis* - o parte din Banat.

Primul război dacic și pacea încheiată a fost un moment de pregătire pentru ambele tabere. Al doilea război dacic al lui Traian s-a terminat cu înfrângerea Geto-Dacilor. În ultima scenă de pe Columnă, «Evacuarea Dacilor din regiunile muntoase»²⁰, în fața Dacilor care se întorc la casele lor se află mai multe animale domestice - oi, vite. În vârful Columnei, izolat între doi copaci, o *capră (ied)*, care paște liniștit iarba. Este simbolul Getului, al Geților, care nu au fost distruși, ci doar potoliți, supuși de Romani.

Denta, Aizi, Ghedu sunt dovezi ale continuității, ale permanenței Românilor în spațiul carpato-danubiano-pontic, demonstrând că Geto-Dacii, Daco-Romani și apoi Români nu și-au părăsit niciodată pământul străbun.

Cercetarea cu atenție a simbolurilor de pe Columnă și coroborarea lor cu alte izvoare ar putea aduce și alte localizări.

NOTE

1. Ionel Cionchin, *Dovezi în piatră ale continuității noastre*, la simpozionul «Mehedinți - Cultură și civilizație», ediția a IX-a, Drobeta - Turnu Severin, 10 mai 1986.

2. C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, Ed. Minerva, București, 1966, p. 15.

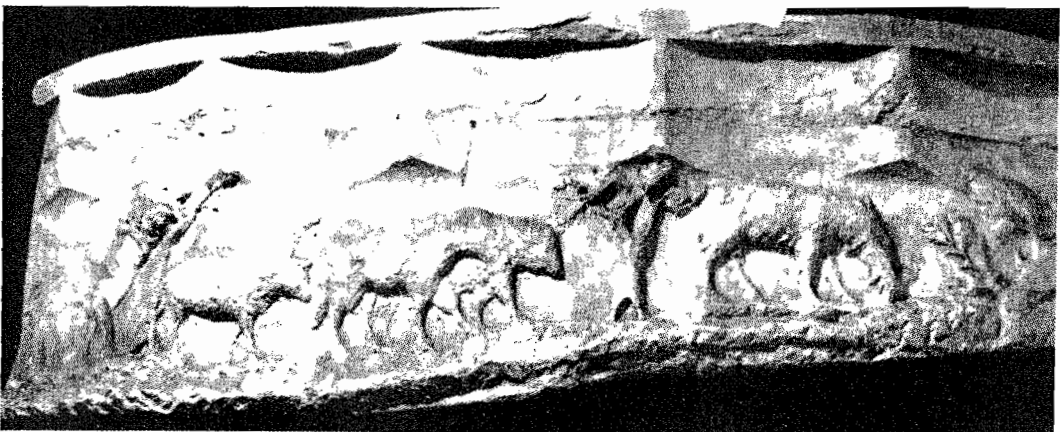

Fig. 6. Evacuarea Dacilor din regiunile muntoase.

Fig. 7. Detaliu.
Iedul paște liniștit

3. R. Florescu, M. Miclea, *Decebal și Traian*, București, 1981, actul 1, episodul 4, 51, 5.
4. Dio Cassius, *Istoria Romană*, LXVIII, 8, 2, în «Izvoare privind Istoria României», vol. I, București, 1964, p. 687.
5. Iordanes, *Getica*, XII, 74.
6. Ionel Cionchin, *Podul împăratului Traian* în «Orizont», Timișoara, seria nouă, XXXVII, 1985, nr. 35, p. 6.
7. R. Florescu, I. Miclea, *op.cit.*, actul 1, episodul 4, 58.
8. C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op.cit.*, scena 15.
9. August Treboniu Laurian, *Temisiana sau Scurtă Istorie a Banatului Temisianu*, București, 1848, p. 4.
10. C. Răileanu, *Tabula Peutingeriană și Tivisco*, *Timișoara*, în «Revista de istorie» tom 30, 1977, nr. 12, p. 2230.
11. La Jidovin au fost descoperite urmele unui castru roman și cărămizi cu ștampila Legiunii a IV-a Flavia Felix. Pe baza unor simple ipoteze (uneori cu tendința de a demonstra că numai partea muntoasă a Banatului făcea parte din Dacia romană) și animate de patriotism local, oficialitățile au schimbat numele așezării *Jidovin* în *Berzovia*. Aceasta a adus mari deservicii, întrucât istoricii, lingviștii și marele public sunt ferm convinși că actuala Berzovie ar fi anticul *Berzobis*.
12. Împăratul Traian, *Răsboaiele cu Dacia*, în «Izvoare privind Istoria României», I, pp. 484-485.
13. I.I. Russu, *Limba Traco-Dacilor*, ed. II-a, București, 1967, p. 131.
14. Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 285.
15. Despre zoonimul geto-dac *șap*, vezi la I.I. Russu, *Etnogeneza Românilor*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 402-403.
16. În lucrările noastre am încercat să explicăm toponimul *Tapae*. Am pornit de la omonimul de origine geto-dacă *șap*, *șepi* = vârf ascuțit la unul din capete, bărbătușul caprei. Geto-dacul *șap* = vârf ascuțit a fost transmis limbii române sub forma *șepă*, literalizat *șeapă*. Rădăcina se regăsește în engl. *top* = vârf, germ. *topf* = coadă der păr împletit cu vârf a fetelor. Dacicul *șap* lămurește și enigma zoonimului *șap* = bărbătușul caprei, animal care împunge cu cele două țepi, coarne din frunte, cu alte cuvinte: care înțeapă. Între cele două omonime notăm următoarele paralele: grec. *tragos* = șap, rom. (de orig. fr.) *trocar* = instrument de înțepat pântecul rumegătoarelor, got. *gaits* = capră, sued. *get* = capră și irl. *gaete* = sulți, galo-latinul *gaesa* = lănci de fier, germ. *Geis* = capră, alb. *cjap* (citit șiap), rom. *șapă* (*șeapă*), și rom *șap*. Se constată asemănarea dintre cuvintele având valoare de *capră*, *șap*, cu altele având valorile de obiect ascuțit (cf. George Vaida, Ionel Cionchin, *Un cuvânt atestat: Tapae și implicațiile sale în limba română*, ms.)
17. Ptolemeu, *Îndreptar geografic*, harta a IX-a a Europei, 4, în «Izvoare privind Istoria României», I, pp. 544-545.
18. Sperăm ca doritorii de polemică să nu considere hazard coincidența coordonatelor orașului geto-dac Aizisis cu cele ale localității Denta din județul Timiș.
19. C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op.cit.*, scena 40: «Daci întorcându-se la casele lor».
20. *Ibidem*, scena 72: «Evacuarea Dacilor din regiunile muntoase».

COGNOMENUL BASARAB

ION DULAMĂ

Istoricii și filologii români nu au ajuns încă la un consens cu privire la controversata origine a Basarabilor și a etimologiei denumirii acestei ilustre dinastii. În ultimele două secole au fost exprimate opinii diferite, fără tentă de convergență sau suport științific.

Descendența dintr-o castă nobiliară din Dacia a fost susținută de B.P. Hasdeu, N. Densușianu, D.C. Petrescu, C. Diculescu, iar obârșia turco-cumană de Ilie Gherghel, T. Hotnog, N. Iorga, O. Densușianu, N. Drăganu, C.C. Giurescu, L. Rethy, László Rásony-Nagy. La ultimii se adaugă B.P. Hasdeu, D. Onciul, I. Gherghel, C. Kogălniceanu, care admit că Basarab este urmașul lui Bezeremban, echivalat de T. Hotnog și I.C. Filiti cu Zeberem-ban, banul maghiar de Severin. Emil Lăzărescu, A. Sacerdoțeanu și A. Decei au demonstrat că Bezerem-ban nu a fost pe pământ românesc și nu poate fi înaintașul lui Basarab¹.

Principele Dimitrie Cantemir a pus în circulație versiunea exodului populației românești din Basarabia: «...au trecut pe sub munți, peste Olt, până la Severin, unde unii dintre ei au ajuns bani de Severin». Consemnarea domnitorului a constituit punctul de plecare al tuturor ipotezelor care au conferit Basarabilor o ascendență străină. D. Onciul a afirmat că «Băsrăbeștii se trag din neam sârbesc», fiind coborâtori din neamul tragic al Bessilor, iar Hasdeu a derivat pe Basarab din greco-bizantinul Bazileus, ipoteză abandonată chiar de autor, care, în ultimă instanță a tras concluzia că Basarab provine de la presupusul greco-trac Bassareus, adică «acoperit cu piele de vulpe» sau «șiret ca o vulpe», deci o poreclă cu conținut peiorativ².

Eliminând ipoteza cumană, Gabriel Iliescu realizează un progres în sensul că aduce în discuție originea românească a celebrului antroponim. Aceasta se deduce indirect, întrucât autorul evită să o afirme fără echivoc. Fără a ține seama de afirmațiile lui I.I. Russu, care considerând apelativul *baci* autohton, deci din substrat, derivă pe *baci* din *blaci*, prin velarizarea lui *bl*, urmată de vocalizare. Dacă tratamentul respectiv ar fi adevărat, atunci în vocabularul românesc nu ar mai exista cuvintele *blană*, *blagoveștenie*, *blajin* sau împrumuturile *blama*, *blanc*, *blanchetă*, *blanșa*, *blanșiruire*, *blasfemie*, *blastulă*, *blau*, *blaza*, *blazon*, *bluză*, deoarece o evoluție fonetică include toate cuvintele care au în corpul lor caracteristica supusă modificării. Cum din *blaci* derivă *baci*, atunci - spune autorul - «din varianta *blasi*... putem obține, prin velarizarea lui *bl*, urmată de vocalizare, *Basi*. Cu această formă coruptă, *blasi-basi*, rămânem tot în cadrul unui etnonim peiorativ. De la această formă coruptă ipotetică de *basi*, care reprezintă tot etnonimul, singularul devine un posibil *Basa*». Alăturând pe *Basa* de anticul *Rhabon*, autorul ajunge la identitatea *Basa-Rab* = *Vlahul Negru* = *Negru Vodă*³.

În opoziție cu tot ce s-a menționat mai sus, credem că învingătorul de la Posada era român, iar supranumele de Basarab derivă de la un apelativ cu conținut peiorativ, ce se află numai în limba română. Conținutul peiorativ nu este cel imaginat de Hasdeu. El rezidă în originea unei sintagme atestată documentar. Din acest motiv, succesorii imediați ai întemeietorului dinastiei nu l-au atașat la numele lor de botez. Mai târziu, pentru a dovedi descendența domnească, de altfel discutabilă pentru unii dintre ei, Laiotă Basarab, Neagoe Basarab, Basarab cel Tânăr și Matei Basarab l-au adoptat, deoarece conținutul peiorativ nu mai conta, fiind uitat. În schimb, ca semn de neprețuită recunoștință, numele de botez al voievodului întemeietor a precedat pe al tuturor domnitorilor, mai mult de trei secole.

Adevăratul nume de botez al primului Basarab a fost *Ion*. În favoarea acestei păreri pledează pisania de la mănăstirea Cucești, unde ultimul Basarab a semnat *Ion Constandin Brâncoveanu*. La mănăstirea Curtea de Argeș, numele de botez al tuturor voievozilor pictați este precedat de onomasticul *Ion*. Neagoe Basarab, a cărui descendență din Basarabi este contestată, cunoștea mai multe despre *Veliki Basarab*, decât se cunoștea de către istoricii de

la cumpăna secolelor XIX-XX. Când își revendica «osul de domn», ar fi notat alt onomastic sau ar fi plasat inițial pe Basarab, dacă acesta ar fi fost numele de botez al primului domnitor, cum se străduiesc unii să demonstreze. Introdus într-un grup de vizitatori străini, în anul 1985, am întrebat în limba engleză: care este semnificația numelui Ion, plasat inițial sub toți voievozii? Călugărița ghid a răspuns: «Nu știu precis, dar se spune din bătrâni, transmis oral de slujitorii mănăstirii, că așa se numea primul voievod al Țării Românești, din care se trăgea ctitorul Neagoe». Între 1939-1943, la slujba din fiecare duminică un preot în vârstă începea pomelnicul domnitorilor Țării Românești cu *Ion Basarab*⁴.

Existența particulei Io înaintea numelor voievozilor, în actele emise de cancelariile domnești, greșit interpretată sau echivalată cu pronumele personal Eu, este o dovadă în favoarea tezei noastre și nu reprezintă altceva decât pe Ion apocopat.

Dacă vom cerceta un manual didactic de slavă veche și slavonă românească, vom observa că la început Ion era transcris **И** și se pronunța Ioⁿ, deci prin ius mare⁵. Având în vedere particularitățile evolutive ale slavonei românești, nici tradiția grafică, nici menținerea vocalei nazale din vechea slavă nu au persistat. În primele documente de cancelarie găsim pe Iw, de care Neagoe Basarab, unul dintre cei mai cultivați domnitori români, știa că nu simbolizează altceva decât pe Ion. Oricum, Iw nu poate fi acceptat ca pronume personal I-a singular, întrucât echivalentul acestuia în limba slavă se pronunță ază. Ori Iw, chiar în mijlocul frazei sau propoziției, a fost grafiat cu majusculă, ceea ce denotă că era vorba de un nume propriu. Dacă pe Iw îl traducem Eu, atunci lecturarea textului de pe piatra tombală din biserica Negru Vodă «a răposat marele și singur stăpânitorul domn Io Nicolae Alexandru voievod fiul marelui Basarab...»⁶, ar fi destul de bizară, cu atât mai mult cu cât inscripția funerară a fost redactată în timpul lui Matei Basarab. Și mai de neînțeles ar fi însemnarea lui Macarie pe *Liturghierul* tipărit în 1508: «S-a început această carte după porunca lui Io Radu voievod...»⁷. În hrisovul emis la 13 noiembrie 1618, Gavril Movilă a specificat «dat și miluit de răposatul Io Nicolae Alexandru voievod, feciorul bătrânului Io Basarab voievod...»⁸. De altfel, Ion apare scris, ca atare, la 4 XI 1389 Ioan Mircea vv»⁹, la 27 XII 1391 «Nos Ioannes Mircea»¹⁰, în 1417, «Ioan Mihail vv»¹¹, la 28 II 1424, «Ioan Dan vv»¹², la 20 I 1437, «Ioan Vlad»¹³, etc. Domnitorul Vlad II a voit să rupă cu tradiția și la 1 XI 1449 s-a intitulat *Dan Vlad Basarab*¹⁴, fiind fiul lui Dan II, dar domniile următoare au revenit la vechiul Ion. Mai sunt asemenea exemple. Mai cu temei considerăm consemnarea istoricului maghiar Pesty Frigies, care-l numește pe învingătorul lui Carol Robert *Ivanku Basarab*¹⁵. Ceea ce nu mai poate fi negat și, sub nici-un motiv, contestat este un document contemporan. Acesta este cu atât mai prețios cu cât a fost scris de mâna unui înverșunat dușman al principelui român. În însemnarea din 1349 de la începutul Zakoniakului, țarul Ștefan Dușan enumeră printre adversarii săi, în coaliția antisârbă din 1330, pe «Ivanka Basarabu»¹⁶. Prin urmare, numele de botez purtat de primul Basarab a fost Ion.

În ceea ce privește numele dinastic, *Basarab* derivă de la un apelativ românesc. Pentru redarea sonoră exactă a viitorului patronim, cărturarii latino-maghiari din cancelaria apostolică au utilizat ortografia pe care o aplicau cuvintelor maghiare, la începutul secolului XII. Ulterior ortografia a suferit mici schimbări, iar conținutul noțional inițial s-a pierdut deoarece în lecturare Românii au luat sensul latin al grafemelor. *Basarab* cu succesorii săi imediați sau o parte din majore terras cunoșteau conținutul peiorativ inițial. De aceea mulți domnitori l-au evitat ca nume dinastic, deși restul poporului era total neștiutor, întrucât noul fonetism pentru Români era fără semantism.

În timpul vieții sale, *Basarab* a fost ortografiat în cancelaria coroanei maghiare *Bazarab* la 26 iulie 1324¹⁷, *Bazaras* la 1.II.1327¹⁸, de către Papa Ioan XXII, *Bazarab* la 16.III.1331¹⁹, *Bazaras* la 2.XI.1332²⁰, *Bazarab* la 2.I.1332²¹. După moartea sa, apare *Bozorrad* la 18.I.1357²² și *Bazarab* la 1.VI.1360²³. Alte grafii, după 1360, sunt: *Bazarab*, *Bozarab*, *Posaragh*²⁴. Dacă ținem seama de valoarea fonetică a simbolurilor din vechea ortografie maghiară raportată la cea românească, în sensul că din maghiară în română transformarea este

a-o, z-s, s-ș, atunci găsim pronunția de acum cinci-șase secole: *Bosorob, Bosoros, Bosorod, Besorob, Poșorog*.

Cu mult înainte de nașterea voievodului s-a consemnat *Basarag, Bosaragh, Basarath*²⁵, prima fiind *Basaragh*, pe care o citim *Boșorogh*, numele unei moșii din comitatul Arad, care la delimitarea din 27 iulie 1337 a fost grafiată *Bossorog*²⁶. Evident, moșia era denumită după posesorul ei, care purta un nume sau o poreclă, încă din secolul XIII, de la apelativul boșorog. Prin urmare, evoluția a fost: *Basarag - basaragh - Basarath - Bozorad -Basarab*. Schimbările fonetice din filiațiune, la 2, 3, 4, sunt perfect argumentate, însă trecerea de la *Bozorad* la *Basarab* este contrară regulei. Pe noi însă nu ne incomodează, deoarece este vorba de una și aceeași persoană redată grafic uneori *Bozorad*, alteori *Bazarab*. Bósórad este denumirea actualei comune *Boșorod*²⁷ de pe valea Streiului, unde a fost unul din leagănele *Basarabilor*, dovadă pârâul *Boșorog*²⁸, un afluent al râului Cugir.

Așadar, Ion Basarab, învingătorul din toamna anului 1330, cel care a oprit expansiunea maghiară în Balcani și a schimbat cursul istoriei în sud-estul Europei, a fost român și a purtat nume românești.

NOTE

1. *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, pp. 160-164. *Legendă și adevăr* de Nicolae Stoicescu.

2. Gabriel Iliescu, *Semantica toponomasticeii de început a țărilor românești*, în *Noi Tracii*, nr. 135, februarie 1986, p. 15.

3. *Ibidem*, pp. 17-19.

4. Auzit și chestionat de autor.

5. Pande Olteanu și colaboratori, *Slava veche și slavona românească*, București, 1975, p. 24.

6. *Constituirea statelor feudale românești*, p. 177. Triumful luptei pentru neatârnamare; Întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești de Șerban Papacosteia.

7. w = o - a rezultat din modificarea grafică a diftongului oa al cărui simbol era . Pe de altă parte, sunt numeroase situațiile când n final nu se scria, ca în *Stefa(n)*, *Ma(n)gop* (cf. P. Olteanu, *op.cit.*, p. 363) și în «Eu... Ioan Da(n)» (*DRH*, B, I, doc. 52). Că derivă din ne convinge și textul din *Slava veche...*, p. 387, unde Neagoe Basarab s-a nominalizat Neagoe, unica mențiune de acest fel, domnitorul intitulându-se de obicei Ion Basarab. Grafemul respectiv îl găsim în primul act emis în Țara Românească (vezi P. Olteanu, *op.cit.*, planșa 8-a). Dacă *Iw* ar fi însemnat Eu, atunci ar fi de neînțeles formulările Eu... Ioan Da(n) vv. și Noi Ioan (Ivan) vv.

8. Toți voievozii și-au notat numele de botez după

Io, excepție notările pentru primul domnitor al Țării Românești, unde Io este urmat de cognomenul Basarab, ceea ce dovedește că numele de botez era Ioan.

9. *DRH*, B, I, doc. 10, București, 1966.

10. *Ibidem*, doc. 15, redactat în limba latină.

11. *Ibidem*, doc. 39, (I an Mihail).

12. *Ibidem*, doc. 52, (Eu... Ioan Dan).

13. *Ibidem*, doc. 80, redactat în maghiară (Joan).

14. *Ibidem*, doc. 100.

15. Apud *A Szörényi bántag*, I, p. 27, în *Analele Academiei Române*, XXXIII, MSI, p. 22, București, 1911. Latino-Maghiarii ortografiau *Iwanko*, unde w = u. Prin urmare pronunția după fonetica și ortografia românească era *Iuanko*, k fiind un diminutiv.

16. *Ibidem*, I, p. 74.

17. *DIR*, C, XIV, vol. II, doc. 282.

18. *Ibidem*, doc. 432.

19. *DIR*, C, XIV, vol. III, doc. 16.

20. *Ibidem*, doc. 116.

21. *Ibidem*, doc. 128.

22. *DRH*, C, XIV, vol. XI, doc. 78 și 283.

23. *Ibidem*, doc. 482.

24. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979, p. 470.

25. *Ibidem*, p. 524.

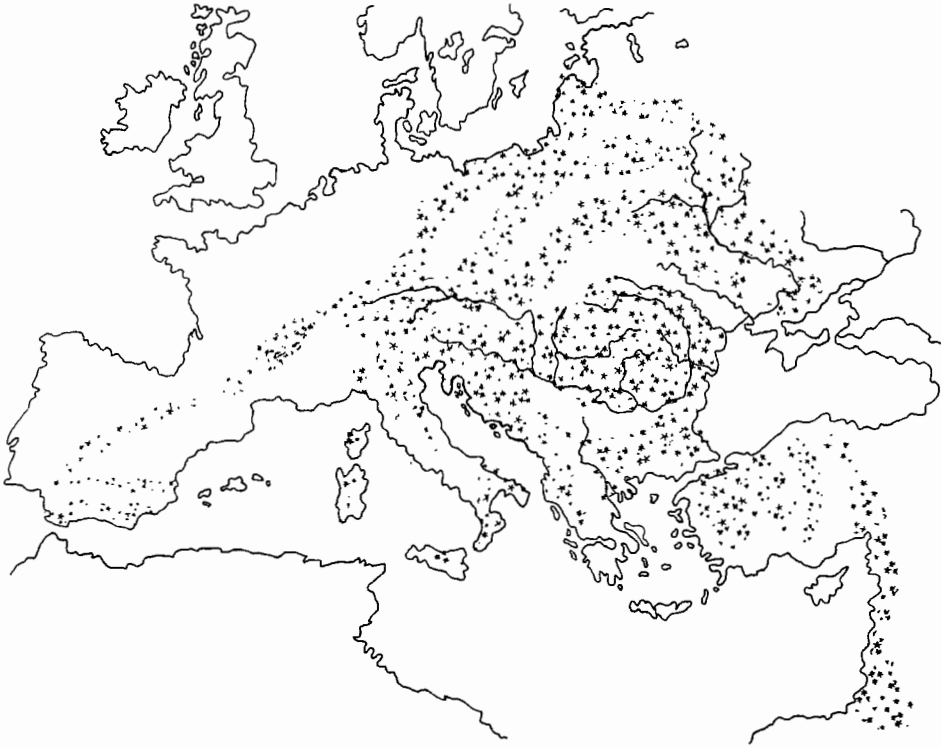
26. *DIR*, C, XIV, vol. II, doc. 341.

27. *România, atlas rutier*, Buc., 1982, harta 34 c.

28. *Ibidem*, harta 44 a.

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRÎNSUL

Dr. Nestor Vornicescu, <i>Istoria străveche a literaturii române</i>	1
Prof. Ionel Cionchin, <i>Aspecte privind războaiele dacice ale lui Traian</i>	15
Ion Dulamă, <i>Cognomenul Basarab</i>	21